

4.6. Розвиток критичного мислення учнів 5 класу гімназії на уроках іноземної мови

*Т.К.Полонська,
провідний науковий співробітник відділу навчання
іноземних мов, кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник*

Одним із пріоритетних напрямів сучасного вітчизняного освітнього процесу є формування та розвиток критичного мислення учнів закладів загальної середньої освіти, у тому числі й гімназій. Проблема актуалізувалася у зв'язку з проведенням реформи Нової української школи. На необхідність розвитку *критичного мислення* як наскрізного вміння, що розвивається засобами усіх предметів і є підґрунтям для формування компетентностей учнів, звернено увагу в Концепції Нової української школи, Державному стандарті початкової освіти, Державному стандарті базової середньої освіти.

В оновлених навчальних програмах з іноземних мов для 5–9 класів наголошено на вмінні учнів «критично оцінювати інформацію та використовувати її для різних потреб». Ця ідея проходить наскрізь через усі окреслені в програмі предметні та ключові компетентності, якими мають оволодіти школярі після закінчення адаптаційного циклу (5–6 класи) і циклу базового предметного навчання (7–9 класи). Нова модельна навчальна програма з іноземної мови для 5–9 класів ЗЗСО також передбачає оволодіння учнями певними вміннями критичного і системного мислення, а саме: *розуміння й аналіз зв'язків між ідеями та аргументами; оцінка ідей, аргументів і варіантів; розв'язання проблем і прийняття рішень*. Значення цих умінь розкрито за допомогою комплексу мисленнєвих операцій – дескрипторів: *визначати, ідентифікувати, порівнювати, аналізувати, вивчати, добирати, ставити запитання, порівнювати, ураховувати, інтерпретувати, оцінювати* тощо.

Під терміном «критичне мислення» слід розуміти *здатність особистості до самостійного оцінювання дійсності, інформації, знань, думок і тверджень інших людей, вміння приймати обґрунтовані рішення та застосовувати отримані результати для розв'язання як стандартних, так і нестандартних життєвих проблем*. Тому основна ідея застосування технології розвитку критичного мислення полягає у створенні такої атмосфери, за якої учні спільно з учителем/вчителькою свідомо розмірковують над процесом навчання, відстежують, підтверджують, спростовують чи розширюють знання, нові ідеї, почуття чи думки про світ.

Основу технології розвитку критичного мислення становить **базова модель трьох етапів** (стадій) організації навчального процесу: *виклик – осмислення – рефлексія*. Кожен етап має свої цілі та завдання, а також набір характерних методів і прийомів, спрямованих спочатку на активізацію дослідницької, творчої діяльності, а потім на осмислення й узагальнення набутих знань. Сутність будь-якого методу/прийому полягає в тому, що вчитель/вчителька повинен/повинна

спрямовувати діяльність учнів, дослухатися до їхніх думок, приймати як правильні, так і неправильні відповіді, допомагати кожному визначати свої знання для отримання нових.

Перший етап – **виклик** – передбачає актуалізацію наявних знань учнів, формування їхнього інтересу для отримання нової інформації, створення мотивації до отримання знань, налаштування на ту інформацію і той процес, які будуть пропонуватися на наступних етапах роботи. На етапі виклику рекомендуємо використовувати такі методи критичного мислення: «Знаю – хочу знати – узнав/узнала», «Прогнозування за ілюстрацією», «Асоціація», «Мозковий штурм», «Товсті та тонкі запитання», «Дерево припущень», «Вибір афоризму», «Кошик ідей» тощо.

Зокрема, метод «Мозковий штурм» (“Brainstorming”) допомагає систематизувати знання та знаходити творчі рішення. Наприклад, у процесі ознайомлення з країною, мова якої вивчається, пропонуємо застосування мозкового штурму з теми «Велика Британія». Учитель/вчителька записує посередині дошки словосполучення “Great Britain”, а учні озвучують усе, що про нього знають. За допомогою рисочок, спрямованих від центрального слова, учитель/вчителька записує висловлювання дітей (London, English, the Queen, the Thames, Big Ben, Weather, 5 o'clock tea тощо). У результаті має вийти щось схоже на кущ, доповнювати який можна упродовж уроку та в кінці, щоб систематизувати знання учнів.

На допомогу учням можуть прийти навідні запитання, наприклад:

1. What do you think of when we talk about Great Britain?
2. What is the British weather like?
3. Why do the British like drinking tea?
4. Who is the Queen of Great Britain? та інші.

Другий етап – **осмислення** – характеризується складнішою структурою і завданнями щодо ознайомлення учнів з новою інформацією та її опрацюванням із використанням аналізу, порівняння, оцінювання. Основним завданням цього етапу є контроль за сприйняттям і процесом вивчення нового матеріалу самими учнями. Завдання вчителя/вчительки – стимулювати учнів до постановки нових запитань, пошуку відповідей через контекст цієї інформації, з якою вони працюють. Учнім слід давати право (настанову) на індивідуальні пошуки інформації з подальшим груповим обговоренням та аналізом. Діяльність учителя/вчительки на цьому етапі полягає у збереженні інтересу дітей до теми за безпосередньої роботи з новою інформацією, поступовому просуванню від знання «старого» до «нового». На етапі осмислення доцільно використовувати такі методи критичного мислення, як: «Ментальна карта», «Шість капелюхів», «Зигзаг», «ІНСЕРТ», «Карусель», «Ромашка Блума» тощо.

Досить популярним у навчанні іноземної мови є метод «Ментальна карта» (інші назви: *інтелект-карта, карта пам'яті, карта розуму, карта знань*). Це технологія зображення інформації у графічному вигляді, що використовується для мозкового штурму, творчого мислення, розв'язання проблем, організації та фіксації

ідей, упорядкування інформації тощо. Карта відображає зв'язки (сміслові, асоціативні, причинно-наслідкові тощо) між поняттями або частинами, що становлять проблему/тему.

Приміром, при вивченні теми «Харчування» можна запропонувати учням разом з учителем/вчителькою побудувати ментальну карту «Фрукти». Тема «Фрукти» є центральним елементом карти, від якого відходять чотири підтеми, що означають фрукти за кольором (червоні, зелені, жовті, помаранчеві). У свою чергу підтемам підпорядковуються мікротеми (наприклад, жовті: лимон, ананас, банан, манго), які уточнюють назви фруктів за кольором. Цю карту можна ще розширити за рахунок додаткових мікротем до кожного фрукту.

Навчати учнів самостійно створювати ментальні карти потрібно поступово:

спочатку аналізувати готові зразки, потім створювати у класі колективно з учителем, згодом у групах, і лише після цього давати індивідуальні завдання щодо побудови карт.

Заключний етап – **рефлексія** – базується на обговоренні теми/проблеми, тобто на осмисленні й аналізі отриманої інформації та можливості її застосування в реальному практичному житті. Учні мають співвідносити нову інформацію з уже відомою, використовуючи знання, отримані на стадії осмислення. Вони також можуть оцінювати власні погляди та порівняти їх із думками інших учнів. Третій етап є вирішальним у розвитку критичного мислення учнів, оскільки його основними завданнями є не лише узагальнення та систематизація вивченого матеріалу, а також рефлексія (розмірковування) щодо процесу і результатів навчальної діяльності як власних, так і інших учнів. Ефективними на цьому етапі будуть методи: «Підведення підсумків», «Синквейн», «Кластер», «Есе» тощо.

Цікавим та ефективним є, наприклад, метод «Синквейн». «Синквейн» або «Сенкан» – це вірш, що складається з п'яти рядків і написаний за певними правилами. Лаконічність цього методу розвиває здатність резюмувати інформацію, висловлювати стисло думку декількома значущими словами, короткими висловами (як індивідуально, так і в парах). Основні правила написання синквейна: 1-ий рядок – назва теми одним словом; 2-ий – опис теми двома словами; 3-ій – опис дії в межах теми трьома словами; 4-ий – фраза з чотирьох слів, що показує відношення до теми; 5-ий – резюме, висновок (як правило, синонім до першого слова). Так, вивчаючи тему «Спорт», учитель/вчителька може використати метод «Синквейн» (Наприклад: 1. Спорт. 2. Активний, здоровий. 3. Бігати, стрибати, грати. 4. Допомагає підтримувати фізичну форму. 5. Дозвілля).

Використання методів критичного мислення на уроках іноземної мови відповідно до базової моделі активізує пізнавальну діяльність учнів, мотивує їх до навчання, підвищує його результативність, сприяє розвитку творчих здібностей, формує як предметну, так і ключові компетентності молодших підлітків для майбутнього життя.

Варто пам'ятати, що формувати здатність учнів критично оцінювати події та факти життя суспільства може лише той учитель/вчителька, у якого/якої сформовано критичне мислення. Сучасний учитель/вчителька іноземної мови, має бути самостійним/самостійною у своїх судженнях, тонко відчувати проблеми, що стоять перед ним/нею, гнучко підходити до пошуку їх розв'язання та бути відкритим/відкритою в новому досвіді в постійно змінюваному світі.

У час збройної агресії РФ проти України та проведення країною-агресором інформаційної війни важливість формування критичного мислення в учнів набуває особливого значення. Освіта є саме тією зброєю, яку потрібно всебічно використовувати у протистоянні інформаційній війні, що є складником збройної агресії. У період масового маніпулювання інформацією, яке ми спостерігаємо в умовах воєнного стану, особливо важливо навчити учнів критично ставитися до побаченого чи почутого, розпізнавати фейки, довіряти лише офіційним джерелам і не піддаватися на провокації. Завдяки критичному мисленню дитина формує власний погляд на певні явища, події, процеси і, керуючись логікою, вибудовує систему аргументів, щоб зрозуміло довести і донести свої думки.